

Hegedűs Gabriella

A detailed oil painting of Deák Ferenc, a prominent Hungarian statesman and leader of the 1848-49 revolution. He is depicted from the chest up, wearing a dark blue jacket over a white waistcoat and a dark blue cravat. He has a thick, dark mustache and is looking slightly to the left of the viewer with a serious expression. The background is a plain, dark brown color.

DEÁK FERENC
és
KORA

Deák Ferenc és kora

„(...) igaz ügyért küzdeni még akkor is kötelesség, midőn már sikerhez nincsen remény.”

Országgyűlési követjelentés Zalaegerszeg, 1840. július 27. (részlet)

Középiskolásként nehéz egy olyan államférfiről írni, aki mentes volt minden romantikus külsőségtől. Kossuth és Petőfi századában többen foglalkozunk a színpadias szónoklatok embereivel, mint egy olyan politikussal, aki szinte végig háttérember maradt a szó legnemesebb értelmében. De hogyan lett Zala bölcséből a haza bölcse?

Zala vármegyéből jött, Söjtörön született. Négyen voltak testvérek, a kehidai birtok biztosította a nemesi létformát számára. Kehida neve 1232 óta a magyar jog fejlődésében is ismert, de aligha a *kehidai oklevél* kötelezte Deákot a jogi pályára.

(A kehidai oklevél előzményeként a XIII. században a királynak katonai szolgálattal tartozó köznemesség ellenállt az egyre erősödő nagybirtokosok hatalmával szemben. 1232-ben Zala megyében, Kehidán, azaz Ketüd hídjánál tanácskoztak *“a Zalán innen és túl lakó szerviensek”*, akik II. Andráshoz fordultak kérésükkel: mivel távol voltak a bíraskodó királyi udvartól, maguk akartak igazságot tenni az őket érintő ügyekben. Végül a Zala megyei szerviensek elérték azt, hogy szolgabíróvá választhattak. Az oklevélre a királyi vármegye felbomlásának, a nemesi vármegye kialakulásának első bizonyítékaként tekintett a történetírás, emellett a magyar igazságszolgáltatás fejlődésében is hatalmas szerepet játszott. Különösen érdekelt engem ez a téma, hiszen jómagam is jogi pályára készülök.)

Kossuth, Mikszáth és Ady is - mint a kor nemesei közül oly sokan – a jogi pályában látta meghaladni a gazdálkodó nemesi létet. A gazdálkodásból az út ugyanis két irányba vezetett: vagy az iparos szakmát választotta valaki, vagy jogi, katonatiszti vagy papi pályára ment – legalábbis íróink, költőink, politikusaink között megfigyelhető ez a jelenség. Deák nyugat-dunántúli katolikus gimnáziumokba járt, majd tanulmányait a győri akadémián fejezte be. A joggyakorlatot Pesten végezte, és itt is szerzett ügyvédi oklevelet.

HEGEDŰS GABRIELLA
DEÁK FERENC ÉS KORA

Deák soha nem nősült meg, ebben szerepet játszhatott az is, hogy szüleit nagyon korán elvesztette, nemigen volt családi minta előtte. Dr. Pap József egyetemi docens (Eszterházy Károly Egyetem) előadásában elmondta, hogy Deák úgy fogalmazta meg életének ezt az oldalát, hogy ő nem tud egyszerre két helyen teljesíteni. A nemzet szolgálata élete feladatává vált, ebbe pedig nem fért bele a család, a szerelem és a házasság. Avval, hogy ezek kimaradtak Deák életéből, az ország tulajdonképpen nyert, hiszen minden energiáját a köz ügyeinek szentelhette. Azt viszont a kortársak is nehezen emésztették meg, hogy nem nemzett fiúkat a hazának.

Nevelését testvérei oldották meg, mint ahogy Antal nevű bátyjának köszönhette azt is, hogy Zala vármegye követe lett 1833-ban, és innen csupa olyan híres ember barátjának mondhatta magát, akik a politikai vagy kulturális életben maradandót alkottak; és alighanem ők is büszkék voltak arra, hogy az ország befolyásos emberének lehettek barátai. Egyrészt pesti joggyakorlata idején, másrészt pedig később, 1824-25-ben kapcsolatba került a Kisfaludy Károly körül csoportosuló ifjabból álló *Aurora Körrel*. Deák Pesten ismerkedett meg Stettner Györggyel,

Deák Ferenc 1830 körül (Josef Kriehuber litográfiája)

Toldy Ferencsel, Bajza Józseffel, nem utolsósorban pedig Vörösmarty Mihállyal, akivel bensőséges, életre szóló barátságot kötött. A fiatal irodalmárok kiszélesítették Deák szellemi horizontját, és a liberális eszmeáramlatok befogadására motiválták. A Zala megyei Kehidán élő és gazdálkodó Deák élénk üzenetváltást folytatott pesti barátaival. Ők juttatták el hozzá a polgárosodó kulturális központ szellemi életének legfrissebb híreit; állandó önművelésre ösztönözték, és ellátták olvasnivalókkal.

Noha a győri akadémián már megszerezte a megfelelő jogi műveltséget, később is állandóan edukálta magát. Nem érte be azokkal a szakismeretekkel, amit a *Corpus Juris* és az akkoriban használatos hazai jogi szakkönyvek, valamint a magyar országgyűlési naplók és irományok nyújtottak, hanem tanulmányozta az érvényben lévő bajorországi, porosz és osztrák polgári és büntető törvénykönyveket, valamint Napóleon törvénykönyvét is.

Deák Ferenc nem utazta be Európát, mint módosabb kortársai. Svájcban és német földön járt, de oda sem azért ment, hogy politikai tanulmányait folytassa, hanem egészségügyi

HEGEDŰS GABRIELLA
DEÁK FERENC ÉS KORA

okokból. Nem beszélte a *szabadság nyelvét*, az angolt, így csak német és hazai szakirodalomból ismerhette meg a liberalizmus elveit. Szabadelvű meggyőződését erősítették ugyanakkor azok a gyakorlati tapasztalatok is, amelyekre pályája kezdetén Zala megyében tett szert.

Deák liberális felfogása tükröződik abban is, ahogyan a halálbüntetés értelméről vélekedett. 157. és 160. ügyészi iratában azt írja, hogy *„ki kell ugyan a köztársaság sorából törölni minden olyan vétkest, kinek gonoszsága a polgártársainak ostorává lett; de csak akkor, ha a vétkes jobbíthatatlan”*. Szemere Bertalan mellett – aki később szintén kritizálta a halálbüntetést, és 1841-es Akadémiai-díjas pályamunkájában anakronizmusnak nevezte és helyette *„az örökfogságot”* javasolta – ízig-vérig modern, haladó gondolkodású politikusként foglalt állást a témában. Úgy hitte, a halálos büntetés célja nem az, hogy valakin bosszút álljunk, mert ez csupán kegyetlen indulat, amelynek az igazságszolgáltatásban nincs helye. A halálbüntetés emellett nem is egyfajta elégtétel, mert a gyilkos áldozatainak életét semmilyen büntetés nem adja többé vissza a társadalomnak. Szerinte csak azokat a bűnösöket kell halálbüntetéssel kiirtani, akik csak több kárt okoznának a közjónak. Ha azonban a bűnös megtérni készül, *„igazságosabb is az életet megtartó kegyelem, mint a halálos törvénynek pontos teljesítése”*. A Babits József által vezetett, tagjait időnként újakra cserélő bűnbanda 1828 márciusa és 1829 augusztusa között végigfosztogatta nemcsak Zala, de Somogy megye egy részét is. Nem egyszerű tolvajok és útonállók voltak; majd minden gaztettük során vér tapadt a kezükhöz. Rablásaik közben öt embert gyilkoltak meg. Miután az elkövetett bűnök rendkívüli súlyosságával Deák is tisztában lehetett, a védő szerepében azokat maga sem kisebbíthette, csupán magyarázta és elemezte az elkövetők indítékait, kiváltképp azt a társadalmi közeget, amely Babitsot körülvette, és a bűnre ösztönözte. Ügyvédi munkái közül kiemelkedik a rablógyilkos védelme, az a védőirat, mely a vádlottat magát is a társadalom periferiájára sodródott áldozatként mutatta be, rávilágítva Deák mélységes humanizmusára és erős szociális érzékenységére.

Az 1832-től 1836-ig tartó országgyűlésen Deák Wesselényi és Kölcsey köréhez tartozott. Ekkor még maroknyi liberális volt a magyar országgyűlésben. Deák a tulajdon és szabadság elvét támogatta a jobbágyfelszabadítás érdekében. Szomorú fejezete a reformkori magyar küzdelmeknek az 1830-as évtized. Wesselényi és Kossuth ellenzéki megnyilatkozásait, Deák Bécset bíráló gondolatait a bécsi kormányzat nem vette jó néven, börtönnel próbálta megtörni a reformellenzék legfontosabb képviselőit. Deák jogi segítséget nyújtott Wesselényi védekezésének kidolgozásához, és elérte, hogy az erdélyi báró börtönbüntetését megszakítsák. Az 1839-40-es országgyűlésen keményen lépett fel. Azt követelte, hogy csak a

HEGEDŰS GABRIELLA
DEÁK FERENC ÉS KORA

törvénytelen ségek teljes körű kivizsgálása után foglalkozzon az országgyűlés az adó- és az újoncmegajánlással. Az udvar engedett, szabadon bocsátották a bebörtönzötteket, és törölték a be nem fejezett politikai pereket. Ez az országgyűlés Deák országgyűlése volt. Amikor befejeződött az országgyűlés, Deák ezer aláírással ellátott emlékkönyvet kapott. Ekkor vált

*Deák 1840 körül (Benesch Pál
festménye)*

ugyanis szokássá, hogy a diéta legjelesebb politikusát megajándékozták egy emlékkönyvvel.

*„a korteskedés által öszveszerzett tömeg az én nevem
alatt vitetett a választási gyűlésre, nevem zászlókra
tüzetett”*

Egy furcsa szituáció alakult ki Zalában 1843 szeptemberében. Nem politikai problémáról volt szó, amikor Deákot úgymond elbuktatták, hanem a vármegyében több érdekcsoport politizált egymással párhuzamban, és az egyik csoportnak elege lett a Deákok uralmából. 1830 óta ugyanis Zalában egy Deák-időszak volt megfigyelhető. Deák Ferenc annyira tisztességes politikus volt, hogy nem lehetett nem megválasztani követként. Miután megválasztották, a követutasításából egyetlenegy pontot kivettek: a nemesi adómentesség ellen való fellépés jogát. Deák ezt követően azt mondta, hogy ő ilyen körülmények között nem megy el az országgyűlésre. Óriási problémát okozott ezzel, országos visszhangot váltott ki. Ellenlépésként Csány László vezetésével korteskedést szerveztek meg Zala megyében. Ennek következményeként változtatták meg a követutasítást, és ismét megválasztották Deákot képviselőnek. Az idézett sort ekkor írta Klauzál Gábornak, felháborodva, hogy megvásárolták a mandátumát.

„Szabad egyház szabad államban, ez az én jelszavam.”

A reformellenzék politikusai közül Deák volt az, aki beszédeiben a legszélesebb körű történelmi és politikai összegzés, illetve jogelméleti alaposság igényével fordult az állam és az egyház közötti kapcsolatok kérdésköréhez. Nemcsak magáévá tette és szavakba foglalta a liberális egyházpolitikai elveket, hanem különös érzéke volt ahhoz, hogy mindezt jogi formába öntse, továbbá a polgári átalakulás egyházpolitikai elemeit a magyar jogrendszerbe illesse. Deák megalkotója és legnagyobb formátumú alakja a magyar liberalizmus egyházpolitikai hagyományainak, utóbbiban felfogása napjainkig meghatározó jelentőségű. Magyarország mai

**HEGEDŰS GABRIELLA
DEÁK FERENC ÉS KORA**

álomkormányába is beleillene, nemcsak igazságügyi miniszterként, hanem szabadelvű egyházpolitikája miatt is: korát fél évszázaddal megelőzve képviselte a vegyes házasságok ügyét. A katolikus autonómia mellett szorgalmazta a szeparációt beteljesítő polgári házasságról szóló törvényt, az egyházak finanszírozásának új alapokra helyezését és a püspökök eltiltását a pápai döntések engedély nélküli kihirdetésétől.

Érdeemes tanulmányozni a magyar liberálisok általában az egyházakhoz és vallásossághoz való viszonyát. Deák Ferencet római katolikusnak keresztelték, és tény: soha nem volt templomba járó ember. Az ő példája – az evangélikus Kossuth Lajoshoz hasonlóan – tanulságosan mutat rá arra, hogy e generáció számára már lelkiismereti konfliktus nélkül elválasztható volt az egyéni vallásosság az intézményes vallásgyakorlattól. Deák egyházpolitikai nézetei elsősorban a felvilágosodás természetjogi gondolkodásából és saját kora nyugat-európai liberalizmusának eszmerendszeréből származnak. Leginkább az előbbi eszme vált alkalmassá arra, hogy az egyénnek az intézményes vallásosságtól való eltávolodását bizonyítsa. Ugyanakkor sem Deák, sem liberális kortársai nem voltak antiklerikálisok, bármennyiszer is vádolták ezzel őket. Elismerték és méltányolták az egyházak társadalmi szerepét, ezzel szemben alapvetően új típusú állam-egyház modellt kívántak a fennálló helyében meghonosítani.

Meglehetősen erőteljes megfogalmazásban követelte a köztörvényes bűnöket elkövető papok világi bíróság elé állítását. Deák a „*gyakrabbi szomorú tapasztalás*”-ra figyelmeztetett, s a polgári jogegyenlőség jegyében követelte, hogy az „*elfajult gonosz lelkű*”, megbízatásukról megfélemezhető papokat ugyanolyan köztörvényes bűnözőként kezeljék és ítéljék el, mint bárki más. Azáltal ugyanis, ha az egyház eltussolni igyekszik papjai nyilvánvaló kihágásait, éppen ellenkező hatást ér el: az emberek elfordulnak a vallástól, mivel azt látják, hogy „*az erkölcsöt gyakorolni köteles papok is büntetlenül vétkezhetnek*”, továbbá így az egyház közvetve felelős lesz az alapvető erkölcsi értékek viszonylagossá válásáért.

Deák általában ódzkodott a sajtóbeli szerepléstől, a publicisztikától, bár kivételes esetekben élt annak eszközeivel. Kiváló szónoki képességekkel rendelkezett – ez a politikai érvényesülés fontos eszköze volt –, beszédeiben ugyanakkor, különösen kortársaiéval összevetve, alig találni felesleges szót. Szónoklatait – mint egy kortársa írta – *logika, rend, metódus, erő és velő jellemezte*. Érvelése kifogástalan volt, ritkán szólalt fel elsőként, felszólalásait a vita kritikus szakaszaira tartogatta, és azok legtöbbször el is döntötték a kérdést. Mestere volt a taktikának, a kivárásnak, a megfelelő pillanat megválasztásának. Tudta, mikor

HEGEDŰS GABRIELLA DEÁK FERENC ÉS KORA

kell álláspontja mellett a végsőkéig kitartani, de azt is, mikor lehet és kell visszalépni. Valóságos művésztévé vált a „kiegyenlítésnek”, a kompromisszumok kialakításának. Szimbolikus jelentőségű, hogy sem Kossuthnak, sem Széchenyinek nem vált kizárólagos hívévé a politikai vitákban.

A konzervatívok 1846-ban pártot alapítottak, hogy lassítsák a reformpolitikát. A liberálisok 1847-ben hozták létre pártjukat, az Ellenzéki Pártot. Programjuk megfogalmazója Deák Ferenc volt. A program Ellenzéki Nyilatkozat néven vált ismertté.

„(...) tulajdon és szabadság azon édes kötelékek, melyek a polgárt legszorosabban kötik hazájának sorsához.”

A jobbágyviszonyok megszüntetésének ügye végigkísérte Deák politikai pályáját. Az 1839-40-es országgyűlés ellenzéke már az ő vezetése alatt vitte sikerre az 1834-ben még megbukott törekvést, az önkéntes örökváltság jóváhagyásának törvénybe iktatását. Deák foglalta szavakba 1847-ben az Ellenzéki Nyilatkozatot is, amelynek egyik legfontosabb pontja *“az úrbéri viszonyoknak kármentesítés mellett kötelező törvény általi megszüntetését”* javasolta.

„(...) a közboldogság ott általános nem lehet, a nemzet virágzása nem képzelhető, ahol még a személybeli bátorság is csak privilegium, s ahol azt a kisebb rész csak kizárólag gyakorolja.”

Deák indítványozta a jobbágyokra történő jogkiterjesztést is. Azzal érvelt, hogy habár hazánkban gondoskodtak erről törvényeink, ezek csak a nemesekre nézve voltak érvényesek: *„nemest ítélet nélkül bántani nem lehet”*; a jobbágyokra ez viszont nem vonatkozott. A földesurak visszaéléseiről is írt: *„őt (a jobbágyot) törvény nélkül, gyakran meg sem hallgatva, oly vétekért büntette indulatos felhevülésében az uradalmi tiszt, mely által önszemélyét vélte sértve lenni”*.

Bécshez fűződő viszonya inkább Széchenyihez állt közel: azt vallotta, hogy a magyaroknak szükségük van a Habsburg Birodalom támogatására a nemzetiségi mozgalmakkal és az orosz fenyegetettséggel szemben. A bécsi és a pesti forradalom katalizátorként hatott az utolsó rendi országgyűlésre. Az utolsó

Barabás Miklós: Az első felelős kormány. Deák Ferenc, az igazságügyi miniszter jobbról nézve fent az első.

HEGEDŰS GABRIELLA
DEÁK FERENC ÉS KORA

rendi országgyűlésen megalakult az első felelős magyar kormány Batthyány Lajos vezetésével. Állítólag egyesek még miniszterelnöknek is elképzelték volna Deákot, de udvarképessége híján ezt az ötletet nem lehetett komolyan venni: igazságügyi miniszter lett.

Deák nem élte át azt a közhangulatot a március 18-i határozat után, amely az 1848-as diétát az azonnali jobbágyszabadítás elfogadására bírta. Ehelyett, átutazva a fél országot, közvetlen tapasztalatokat szerzett a nép kedélyállapotáról. Ezeknek a tapasztalatoknak az ismeretében pedig értetlenül, sőt enyhe intellemmel állt a sietséggel szemben. Liberális meggyőződése és személyes tapasztalatai alkották némiképp ellentmondásos véleményét a történekről. A jobbágyszabadítás tényét kételkedés nélkül helyeselte, hiszen az saját közéleti pályájának is egyik fontos célkitűzése volt. Ugyanakkor Deák nem titkolta kifogásait a megvalósítás módjával szemben. A Pozsony felé tartó hajón útitársainak úgy értékelte az eseményt, hogy Kossuth és a diéta egy századot lépett előre; azonban nem rejtette véka alá véleményét: az országgyűlés rendelkezéseit elhamarkodottnak tekintette. A törvény természetesen kárpótlást ígért a földesuraknak elvesztett úrbéri bevételeikért, és ezt a *“nemzeti közbecsület védpajzsa”* alá helyezte. Úgy érezte, jó néhány dolog elindult, amivel ő nem értett egyet. Kifejezetten ellenezte a jobbágyság állami kárpótlás mellett való azonnali felszabadítását: ez az ő elveivel nem fért össze. Ennek ellenére – mivel később leendő kormánytag lesz és ezt már az országgyűlés elfogadta, a többség ott volt mögötte – ezután nem tett semmit evvel kapcsolatban. Ha országgyűlési többség valamit elfogadott – Deák ugyanis a népfelség elvét vallotta – akkor neki ezt végre kell hajtania politikusként. *„Mikor én ideérkeztem, már semmit javítani, igazítani nem lehetett.”* – írta egy levelében.

A március 18-i határozat után a birtokos nemességet mégis elöntötte az elkeseredés: az ígért állami kárpótlás csak a kétes jövőben létezett.

Karrierjének fontos szakaszát, egyik csúcspontját jelentette az 1848-as év. Deák a Batthyány-kormány igazságügyminisztereként kulcsfigurája volt a feudális rend mérvadó elemének, a jobbági függésnek a felszámolásában. Április 5-én a diéta arról tanácskozott, hogy hogyan fűzzön magyarázatot a szűkszávú, a nyolcszáz éves társadalmi rendet egy mondattal megszüntető törvényhez, azaz világosan definiálják az úrbériség értelmét. A vitában szónokolt Deák is, akinek mint igazságügyi miniszternek, hatáskörébe tartozott az úrbéres jogviszony megszüntetésének gyakorlati kivitelezése. Kijelentette, hogy noha a jobbágyszabadító törvénycikk megalkotásánál nem volt jelen, a megszületett jogszabály mellett jó lelkiismerettel vállalná magára a bíró szerepét. Az úrbériség hagyományos értelmezése mellett érvelt, azaz

HEGEDŰS GABRIELLA
DEÁK FERENC ÉS KORA

szerinte úrbéri jellegűnek csak azok a földek tekinthetők, amelyeket a jobbágytól sem kisajátítással, sem szabályozással nem vehetők el, a törvény azokat az úrbéres szolgálatokat szüntette meg, amelyeket az ilyen természetű földek után teljesítettek a jobbágyok. A vita végeredményeként április 8-án egy határozatot fogadott el az országgyűlés, amely tulajdonképpen Deák értelmezését használta az úrbériség körülírására.

1848 májusára megszervezte minisztériumát. Ami Deák habitusához igazán illett volna, az a büntető törvénykönyv és a polgári törvénykönyv kidolgozása volt, de erre nem jutott idő. A Batthyány-kormánynak a parasztmozgalmakkal, a délvidéki szerb felkelőkkel, az önálló magyar pénzügy és hadügy szervezésével kellett foglalkoznia.

„Ha tőlem függene, a sajtótörvénynek csak egy paragrafusa volna: hazudni nem szabad.”

A sajtószabadság és különösen a cenzúra eltörlésének követelése az 1848-as forradalmi hullám során kerül ismét az európai zászlókra, köztük a magyar forradaloméra is. A pesti forradalmi törvényhozás egyik legfontosabb produktuma a sajtószabadságról szóló 1848. évi XVIII. törvénycikk volt, melynek bevezető sorai így szóltak:

„Az előző vizsgálat eltöröltetvén örökre és a sajtószabadság visszaállítatván, ennek biztosítékául ideiglenesen rendeltetik: gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti.”

Az 1848. évi törvényekkel együtt újra életbe lépett az ott meghatározott összegű biztosítékok rendszere. A kiadónak politikai napilapért 10 000 Ft-ot, nem napilapért az előbbi felét biztosítékként kellett letennie. (Az összeget ingatlanra is betáblázhatták, készpénzfizetés esetén pedig kamat járt utána.) 1871 végén, az ipartörvény tárgyalásakor a képviselőház egy váratlan indítvány nyomán kimondta a kaució eltörlését. A Deák-párt értekezletén Deák és Falk is elfogadta ezt a módosítást, a kormány itt nem nyilatkozott, viszont a főrendek visszautasító állásfoglalása után a kormánypárti többség a képviselőházban – indoklás nélkül – a kaució fenntartása mellett szavazott. A kaució rendszere ezt követően a korszak végéig fennmaradt

A kiegyezés után ismét hatályba lépett az 1848-as törvény, és a sajtó az 1867 és 1875 közötti periódusban, tehát a Deák-párti kormányzat idején élte legszabadabb, legkevésbé korlátozott időszakát. Jelentős növekedésnek indult a hírlapok és egyéb sajtótermékek száma.

1848. szeptember 11-én a miniszterségről Deák lemondott, országgyűlési képviselőként viszont tovább dolgozott. Nem követte viszont sem Debrecenbe, sem Szegedre az országgyűlést, ezért mentesült a szabadságharc leverését követő megtorlások alól.

HEGEDŰS GABRIELLA
DEÁK FERENC ÉS KORA

Visszavonulási és alkotói szakaszok váltják egymást Deák életében. Az 1840-es években depresszióban szenvedett. Passzivitásának kérdése különösen 1842 és 1848 között vált fontossá. Molnár András, minden bizonnyal Deák jelenlegi legjobb ismerője is több szempontot vesz sorra 1843-as visszalépésének indoklásakor. Magánéleti magányossága – különösen bátyja 1842-es halála után – csak növelte általános pesszimizmusát Magyarország bel- és külpolitikai esélyeit illetően, és így nehezebben tudott személyes csalódásain felülemelkedni. Állapota 1846-tól vált betegessé. Szenvedő arc, fakó arcbőr, gyors szellemi kimerülés, munkára való képtelenség jellemezte. A véres korteskedés felett érzett erkölcsi felháborodásra, továbbá betegségére hivatkozva Deák nem vállalta az országgyűlési követséget, és 1847-ben sem lett képviselő.

Ez a visszavonulása sok kortársa szemében kritikus hiba volt, mert a reformereket legelismertebb vezetőjétől fosztotta meg. A szabadságharc és főleg a kiegyezés utáni Habsburg-párti szemlélet pedig egyenesen azért hibáztatta Deákot, hogy Kossuth az ő visszalépése miatt tudta magához ragadni a vezérséget, és ezáltal indult el Magyarország „végzetes” útján.

Deák neve a passzív ellenállás és a kiegyezés fogalmával kapcsolódik össze szorosan. 1850-ben Schmerling igazságügyi miniszter felkérte, hogy vegyen részt egy magánjoggal foglalkozó tanácskozáson. Deák a megtorlásokra és az ostromállapotra való hivatkozással megtagadta a Béccsel való együttműködést. Ha ugyanis közreműködött volna ebben a

*Az újjáépített Angol Királynő szálló Rudolf Alt
1851-es metszetén*

kérdésben, akkor elfogadta volna azt, hogy az osztrák kormánynak bármiféle jogköre van Magyarországot illetően. Deák nem egy állást, hanem egy tárgyaláson való részvételt utasított vissza. Jól mutatja ez a döntése is, hogy mindig fel tudta mérni, meddig lehet elmenni a politikában. A passzív ellenállás volt az egyetlen járható szerep az öntudatos magyar nemességnek. A magyar nemzeti méltóságérzet

fenntartása volt tehát Deák számára a feladat. Kegyetlen tény, de reformkori harcostársai nem kerültek el a halált, a börtönt és az emigrációt. Amikor 1854-ben birtokait eladta, és az Angol Királynő szállóba költözött, megváltozott Deák helyzete: újra országos jelentőségű, tudatformáló politikussá válhatott. 1860-ban kapcsolódott be újra az országos politikába,

HEGEDŰS GABRIELLA
DEÁK FERENC ÉS KORA

ugyanazt képviselte akkor is, mint 1848 szeptemberében: a '48-as áprilisi törvényeket. Még nem jött el Deák ideje, mert ekkor folytak az olasz egység csatái, a magyar közvélemény egy része Kossuthban és Garibaldiban bízott, vagyis '49-es alapon állt. Az 1861-ben összehívott országgyűlés elutasította a Bécs által Magyarország számára felkínált pozíciót. A vita abban volt, hogy elismerjék-e uralkodónak I. Ferenc Józsefet a felirati javaslattal, vagy határozat formájában fejezzék ki ellenállásukat. A vitát Teleki László öngyilkossága eldöntötte, de Deák feliratát is elutasították Bécsben.

A híres húsvéti cikk nem előzmény nélküli: az olasz és a német egység megteremtésének folyamata a Habsburg Birodalom európai súlyát csökkentette, és felértékelődött Magyarország. Deák és I. Ferenc József között titkos háttértárgyalások kezdődtek. A találkozók eredménye került a közvélemény tudomására. A cikkben Deák a birodalom biztonságának megőrzését emeli ki, és ez olvasható volt Bécsben is. Ha Magyarország nem vitatja, hogy a birodalom egy és oszthatatlan – vagyis a Pragmatica Sanctiót –, akkor lehet tárgyalni a magyar önállóságról. A deáki érvelés lényege, hogy elsődlegesen azt tartotta szem előtt, mi a jó a birodalomnak, ezután jöttek csak a magyarok érdekei: megfordította a sorrendet, engedett '48-ból.

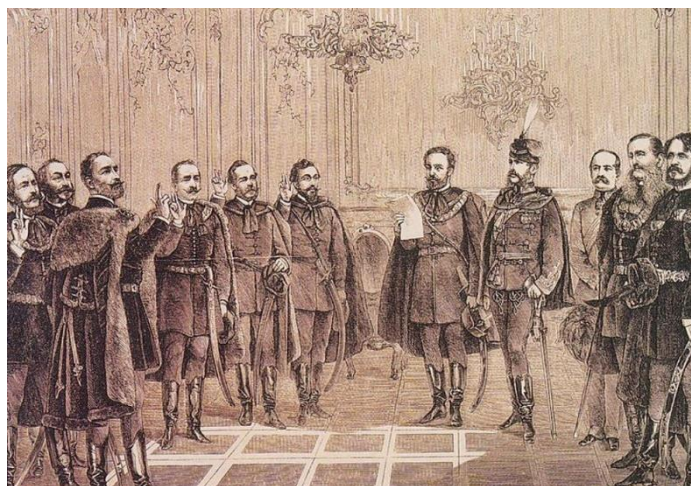
„(...) mindenek felett szem előtt tartva a birodalom biztosságát, melyet a sanctio pragmatica is szem előtt tartott, arra kell törekedni, hogy mind a birodalom biztossága teljesen eléressék, mind a magyar alkotmány alaptörvényei a lehetőségig fentartassanak, mind a lajtántúli országok alkotmányos szabadsága kifejtessék és teljesen biztosíttassék.” (Húsvéti cikk; 1865)

A már idézett Pap József a jó házassághoz hasonlítja a kiegyezést. Szerinte három dolog került 1867-ben egymás mellé: a birodalom, Magyarország és Ausztria (Lajtántúl), de a birodalom nem egyenlő Ausztriával. Ha a birodalomnak mi egyenjogú tagjai vagyunk, akkor mi a célunk? Az, hogy egy olyan birodalmunk legyen, ami stabil. Ki akar egy olyan házasságba belemenni, amiről tudjuk, hogy instabil? Erősödnünk kell, és ehhez bizonyos kérdésekben meg kell állapodnunk a másikkal. Így született meg hosszú előkészítés után a kiegyezési törvény.

A Pragmatica Sanctio 1823-as kihirdetése óta hullámzott Magyarország és Bécs viszonya. A felvilágosult abszolutizmus korának rendeleti kormányzása, a magyar rendi gyűlés szüneteltetése 13 évig 1825 előtt, az országgyűlési ellenzék bebörtönzése és az adminisztrátori rendszer, a neoabszolutizmus kora mélypontok voltak a közjogi kérdésben. 1849-ben Kossuth eljutott a függetlenség kimondásáig, de az európai nagyhatalmak nem gondolták azt, hogy támogatni kellene a magyarokat, mint tették azt az amerikaiakkal 1776 után. Függetlenségi Nyilatkozatunkra nem mozdult Európa. Szokás a '48 utáni korszakot a reálpolitikusok korának

HEGEDŰS GABRIELLA
DEÁK FERENC ÉS KORA

tartani. Ha így közelítjük meg Deák Ferenc tevékenységét, akkor méltó kortársa Cavournak és Bismarcknak. Az önállóság volt 1865-ben az a reális alternatíva, ami mégiscsak több a jogeljátszás (*Verwirkungstheorie*) korának centralizációs törekvéseitől. A kiegyezési tárgyalásokat a porosz hadszíntéren elszenvedett vereség gyorsította fel. Andrassy Gyula, Lónyay Menyhért és Eötvös József kötötték meg végül is Bécsben azt a kompromisszumot, aminek törvényesítésére 1867-ben sor került. A kiegyezési törvény elfogadásának lépései tanulságosak. Miután az országgyűlés elfogadta, sor kerülhetett a koronázásra, majd a törvény szentesítésére.

A kormány eskütetele 1867-ben

A kiegyezés előtt Magyarország furcsa közjogi helyzetben találta magát. Jól érezték ezt a Deák körül csoportosuló magyar politikusok is, akik Ausztria szorongatott helyzetét igyekeztek arra használni, hogy Magyarország számára minél kedvezőbb kiegyezést alakítsanak ki Ferenc Józseffel. Az abszolutizmust felváltotta az engedmények kora. Az 1860-as év konzultációkkal, közigazgatási átszervezésekkel, kegyelmezésekkel telik el, s 1861. január 1-től újból visszaállították a forradalom előtt működött kormányhatóságokat, a magyar nyelv használatát, a politikai foglyok egy része kegyelmet kapott, s országgyűlést hívtak össze. A politikai kiegyezés fontos eleme volt Ferenc József magyar királyként történő elismerése, azaz megkoronázása is, melyet az 1866-os országgyűlés készített elő és amelyre néhány hónappal az Andrassy-kormány pozícióba helyezése, illetve alig több mint egy héttel a közösügyi törvény (1867. XII. tc.) országgyűlési elfogadása után, 1867. június 8-án került sor. Andrassy Gyula miniszterelnökre fontos szerep hárult a koronázás aktusában. A törvények szerint ugyanis a koronázás csak a nádor jelenlétében volt érvényes, azonban nádor ekkor nem volt. Deák Ferenc javaslatára – kompromisszumos megoldással – a koronázásban történő részvételre az ország és az uralkodó által is szalonképes személyt választottak, amely kitételeknek Andrassy tökéletesen megfelelt. (A koronázási szertartásnak különös pikantériát az adott, hogy Andrassy 1848–1849-ben a forradalmi hadsereg katonatisztje és a Szemere-kormány diplomatája volt, ezért 1851-ben Ferenc József nevében halálra ítélték, és távollétében szimbolikusan ki is végezték. A „szép akasztott férfi” – így becézték ugyanis Andrassyt Bécsben – gúnyos elnevezés is innen ered.)

HEGEDŰS GABRIELLA
DEÁK FERENC ÉS KORA

Ezek a lépések nagyon hasonlítanak II. Mátyás (1608–1619) koronázására. II. Mátyás avatási ceremóniáját azonban megelőzte az országgyűlés, ahol a rendek először megválasztották a főherceget magyar királynak. Ez viszont nem volt feltétel nélküli, ugyanis számtalan közjogi kérdésben kellett egyezsége jutni. 1608. október 23-án nyílt meg Pozsonyban a diéta, amelyen Mátyás számos törvényt fogadott el. Ezek közül az egyik legfontosabb a bécsi béke ratifikálása volt, de mellette kimondták, hogy a király csak a rendek hozzájárulásával indíthat háborút, a legfontosabb tisztségeket csak magyarok viselhetik, és a Szent Koronát Magyarországon, a pozsonyi vár koronatornyában kell őrizni. Mindez a rendi

J. Ziegler: Illésházy István

dualizmus szempontjából különösen sokat számított, de az országgyűlésen emellett még vallási kérdésekben is döntöttek. E rendelkezések mellett tették meg a rendek a főherceget magyar királynak. Ezt követően még egy fontos választás történt: két nap múlva az ország egyik legfontosabb közjogi pozíciójára, a nádori méltóságra – elsőként a magyar történelemben – egy protestáns főúr, az evangélikus Illésházy István került. Illésházy előtt 46 évig nem volt nádor; elődje báró Nádasdy (III.) Tamás, akinek hivatala 1562-ben ért véget. Nádasdy Tamás még I. Ferdinánd idején hunyt el, és sem I. Miksa, sem I. Rudolf magyar királyok idején nem volt nádora az országnak: az abszolutizmusban nem fért meg ekkora befolyással rendelkező személy.

Nem első eset tehát az, hogy a bécsi udvar és a magyarok között kompromisszum jön létre. 1608-ban is a központi adminisztráció hátrált meg, mint a kiegyezésnél évszázadokkal később. Illésházyt felségsértési perben ítélték el, Andrásyt pedig távollétében felakasztották. A végrehajtó hatalom élére mindkét esetben olyan ember került, aki korábban Bécs ellensége volt. A Magyar Királyság pozíciója a birodalmon belül 1608-ban és 1867-ben is nőtt. II. Mátyás idején először az országgyűlés ülésezett, ekkor fogadták el számos határozat mellett a főherceget magyar királynak, és a koronázásra is a diéta közben került sor, majd ezt követően történt a nádorválasztás. A kiegyezésnél is megfigyelhető ez a taktikázás, noha nem ugyanebben a sorrendben: először Andrásy Gyulát nevezték ki felelős magyar miniszterelnökké (1867. febr. 17.), aztán Ferenc Józsefet koronázták magyar királlyá (jún 8.), majd szentesítették a XII. törvénycikket (júl. 28.), amely kimondta az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság államszövetségét, az Osztrák-Magyar Monarchiát. Ahogyan korábban már

HEGEDŰS GABRIELLA
DEÁK FERENC ÉS KORA

említettem, a kiegyezés idején nádor nem volt, így kompromisszumos megoldással Andrassy látta el a nádori feladatokat Ferenc József koronázásán.

Az uralkodó a tárgyalások során különleges jogokat kapott. Az udvar tanult a '48-as eseményekből: a hadsereg vezetése az uralkodó kizárólagos joga lett. Személyi kérdésekben egyedül dönthetett, például a magyar miniszterelnök kinevezése ügyében is. Deák tudta nélkül került be az uralkodói jogkörbe az előszentesítés joga, amit Deák annyira sérelmesnek tartott, hogy nem ment el a június 8-ai királykoronázásra. A

Eduard von Engerth: I. Ferenc József királlyá koronázása Budán, 1867-ben (részlet)

A személy, aki létrehozta és bábáskodott a kiegyezés felett, de nem ünnepli az uralkodót. Miért ünnepelné azt, ami alapvetően kényszer? Miért ünnepelné, hogy engedett a 48-ból? Miért ünnepelné a Haynaut kinevező uralkodót? Ferenc József ezt a nem ünneplési gesztust annyira sérelmezte, hogy nem ment el Deák temetésére 9 év múlva.

„Kockáztathatunk mindent a hazáért, de a hazát kockáztatnunk nem szabad.”

A kiegyezés határkő Magyarországon és a Habsburg Birodalom történetében – ebben hívei és ellenzői is egyetértettek. A dualista rendszer ugyanis születése pillanatától éles nézeteltérések kereszttüzeiben állt. Eltérően értelmezték maguk a megalkotói is. Magyar részről két önálló állam szimbiózisáról beszéltek, amelyek azonos uralkodó alatt egyes ügyeket közösen intézik. Az osztrákok félre viszont a Monarchia egységes voltát emelte ki az alkotórészek szuverenitásával szemben. A két ország közvéleménye pedig mélyen meg volt győződve róla, hogy a kiegyezéssel a másik járt jobban. Az osztrákok szerint a magyarok indokolatlanul nagy befolyáshoz jutottak a birodalomban (a közös terhekben való közreműködésükhöz képest), a magyarok viszont úgy gondolták, nemzeti függetlenségük feladásáért túl keveset kaptak cserébe. Megosztotta a kiegyezéshez való viszony a magyar közvéleményt is. Támogatói szerint rendezett viszonyokat hozott létre, megnyitotta a fejlődés, az európai felzárkózás lehetőségét, sőt a Habsburg-monarchia esetleges felbomlása esetére is garantálta Magyarországon állami létét.

Deák maga sem állította, hogy a Magyarország számára ideális megoldást talált meg. „Nem állítjuk mi, hogy művünk tökéletes. Tudjuk, hogy annak hiányai vannak; de célszerűbbet,

HEGEDŰS GABRIELLA
DEÁK FERENC ÉS KORA

amely helyzetünkben gyakorlatilag is kivihető lett volna, készíteni nem tudtunk” – ismerte el önkritikusan a kiegyezési törvény vitájában az alku létrehozója. Ugyanakkor bízott abban, hogy a rendszert időről időre modifikálni lehet majd, hozzáigazítani a változó viszonyokhoz.

Deák kiegyezés művének stabilitását tartotta haláláig a legfontosabb célnak. A '40-es években még ellenezte a virilizmus intézményét, ám 1870-ben az ő fellépésének hatására fogadták el a Deák-párti képviselők.

Felvetődik a kérdés, miért kell foglalkozni ma is Deákkal. A XX. század nagy alakjai közül Bibó Istvánt juttatja eszembe a felkészültség, a munkabírás, a háttérben maradás, a törvények tisztelete és a konszenzuskeresés miatt. De eszünkbe juthat az Európai Unió is a maga előnyeivel. Az USA háborúban született, a függetlenségi háborúban; az EU a béke terméke, jogászok és közgazdászok találmánya – ahogyan a kiegyezés is az volt. Jogászok találmánya, hogy utána a magyar történelem nagy gazdasági fellendülése következzen. Ebben bízunk napjainkban is.

Széchenyi István szellemi hagyatéka hungarikum. Úgy gondolom, hogy ezt a nemzet prókátor is megérdemelné – szívesen indulnék egy olyan pályázaton a jövőben, amely indoklást kér Deák előterjesztéséhez. Hiszem, hogy Deák számomra is egy jó példa lehet leendő jogászként. A nehéz történelmi idők ellenére olyan ember és olyan politikus volt, aki tudott bátor lenni, amikor bátornak kellett lenni; és tudott bölcs lenni, amikor bölcsnek kellett lenni – anélkül, hogy a becsületén csorba esett volna. Nem véletlenül nevezték a haza bölcsének: beszédeit, írásait vagy leveleit lapozgatva ma is számos maradandó értékű, időtálló állásponttal találkozhatunk. Gondolatait olvasva döbbsentem rá, hogy a világ nem is olyan sokat változott, csak az eszközök, lehetőségek lettek mások. Számomra ő a nagybetűs Államférfi: egy kimagasló képességű politikus, akinek szerepét az egész ország elismeri, függetlenül a politikai nézeteitől. Szellemi hagyatékát ismernie és vállalnia kell mindenkinek, aki szabad, független, demokratikus, az értékeket tisztelő, Európa részét alkotó országban akar élni.

Irodalomjegyzék

- Antall József, B. Nagy Eszter, Buzinkay Géza, Katus László, Kosáry Domokos, Miklóssy János, Pók Attila, Várady Géza 1985: *A magyar sajtó története II/1-2*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Deák Ferencz (szerk: Kónyi Manó) 1903: *Deák Ferencz beszédei III*. Budapest: Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda.
- Deák Ferenc (szerk.: Gyurgyák János, Pótó János, Molnár András) 2001: *Válogatott politikai írások és beszédek I-II. 1825-1849/1850-1873*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Fónagy Zoltán 2001: *Modernizáció és polgárosodás*. Debrecen: Csokonai Kiadó.
- Gergely András 1998: *19. századi magyar történelem 1790-1918*. Budapest: Korona Kiadó.
- Hiller István, Molnár András, Velkey Ferenc, Fazekas Csaba, Hermann Róbert, Deák Ágnes, Gerő András, Körmöczy Katalin, Estók János 2003: *Deák Ferenc élete és kora*. Budapest: Pannonica Kiadó.
- Molnár András 1995: *Deák Ferenc ügyészi iratai*. Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár.
- Molnár András 1998: *Deák Ferenc (Magyar Szabadelvűek sorozat)*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Molnár András 2000: „Javítva változtatni” *Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai*. Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár.
- Rácz Árpád (szerk.) 2000: *Nagy képes millenniumi arcképcsarnok*. Budapest: Rubicon-Aquila-könyvek.

Internetes források [utolsó letöltési idővel együtt]

- Cseri Péter 2021: *Így néz ki Magyarország álmokormánya*
<https://24.hu/belfold/2021/01/01/magyarország-alomkormanya-wekerle-deak-kossuth-szechenyi-orban-osszeallitas/> [2021. 03. 30. 9:47]
- Dr. Bilkei Irén 2009: *A kehidai oklevél legendája - Zala megye ezer éve II*.
<https://www.zaol.hu/hirek/a-kehidai-oklevel-legendaja-zala-megye-ezer-eve-ii-1459173/>
[2021. 03. 27. 16:46]
- Dr. Pap József 2013: *Deák Ferenc és a kiegyezés*
<https://www.youtube.com/watch?v=Lv6x1SnjFaQ> [2021. 03. 28. 11:38]
- Eötvös Károly Közpolitikai Intézet 2005: *Alkotmányjog*
<https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/alkotmanyjog/ch06s05.html> [2021. 03. 23. 16:24]

HEGEDŰS GABRIELLA
DEÁK FERENC ÉS KORA

- Élő Anita 2011: *Politikusok vállalt és eltitkolt betegségei*
http://medicalonline.hu/gyogyitas/cikk/politikusok_vallalt_es_eltitkolt_betegsegei [2021. 03. 29.]
- Fónagy Zoltán 1998: *Deák Ferenc és a jobbágyfelszabadítás*
(részlet Molnár András (szerk.) 1998: A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere. c. kötetéből. Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár)
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Deak-deak-ferenc-munkai-8751/a-batthyany-kormany-igazsagugyi-minisztere-6114/fonagy-zoltan-deak-ferenc-es-a-jobbagyfelszabaditas-613E/> [2021. 03. 27. 16:51]
- Ifj. Bertényi Iván 2005: Id. Horánszky Nándor: Deák Ferenc lelkialkata és befolyása politikai pályájára (summázat a Korall 21-22. 2005. novemberi számában. Budapest: KORALL Társadalomtörténeti Egyesület).
<http://epa.oszk.hu/00400/00414/00015/pdf/09bertenyi.pdf> [2021. 03. 29. 15:54]
- Orosz István 2010: *A jobbágyvilág megszűnése Magyarországon*
https://tortenelem.unideb.hu/sites/default/files/upload_documents/05._orosz_istvan_a_jobbagyvilag_megszunese_magyarorszagonvegl.pdf [2021. 03. 27. 16:53]
- sz. n. 2013: *Deák és a nők*
<https://www.zaol.hu/zalaegerszeg/deak-es-a-nok-1573769/> [2021. 03. 27. 16:49]
- sz. n. 2014: *Államférfi szó jelentése*
<https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar/%C3%81llamf%C3%A9rfi> [2021. 03. 27. 16:51]
- sz. n. (utolsó módosítás: 2021. február 9., 22:42): *Halálbüntetés Magyarországon*
<https://hu.wikipedia.org/wiki/Hal%C3%A1lb%C3%BCntet%C3%A9s#Magyarorsz%C3%A1gon> [2021. 03. 27.]
- *Idézetek Deák Ferencről*
https://www.citatum.hu/szerzo/Deak_Ferenc/2 [2021. 03. 27. 17:01]

Képek

- A kormány eskütétele 1867-ben
<https://cultura.hu/aktualis/150-eve-emelkedett-torvenyerore-a-kiegyezes/> [2021. 03. 27. 16:34] (eredeti forrás: Izsák–Pölöskei–Romsics–Urbán 2003: Magyar miniszterelnökök 1848–2002. Budapest: Kossuth Kiadó.)
- Angol Királynő szálló
https://hu.wikipedia.org/wiki/Angol_Kir%C3%A1lyn%C5%91_Sz%C3%A1ll%C3%B3 [2021. 03. 27. 16:26]

HEGEDŰS GABRIELLA
DEÁK FERENC ÉS KORA

- Az esszé borítóképe (a szöveget és a díszítést én készítettem)
<https://www.mutargy.com/festmeny-grafika/deak-ferenc-portreja> [2021. 03. 27. 17:12]
- Barabás Miklós: Az első felelős kormány
https://www.wikiwand.com/hu/Sz%C3%A9chenyi_Istv%C3%A1n [2021. 03. 27. 16:22]
- Deák Ferenc 1830 körül
[https://hu.wikipedia.org/wiki/De%C3%A1k_Ferenc_\(igazs%C3%A1g%C3%BCgy-miniszter\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/De%C3%A1k_Ferenc_(igazs%C3%A1g%C3%BCgy-miniszter)) [2021. 03. 27. 16:12]
- Deák Ferenc portréja, 1869
<https://cultura.hu/aktualis/150-eve-emelkedett-torvenyerore-a-kiegyezes/> [2021. 03. 27. 16:38]
- Ferenc József királlyá koronázása Budán
<https://cultura.hu/aktualis/150-eve-koronaztak-meg-ferenc-jozsefet/> [2021. 03. 27. 16:35]
- Illésházy István
<http://www.npg.hu/component/jcollection/item/163-2020-06-08-10-04-34> [2021. 03. 27. 16:32]